

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОМЕДІЇ «ШЛЯХТА ХОДАЧКОВА» ГРИГОРІЯ ЦЕГЛИНСЬКОГО

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті здійснено спробу визначення жанрово-стильових особливостей комедії «Шляхта ходачкова» Г. Цеглинського. З'ясовано жанрові особливості п'єси, проаналізовано тематичний спектр, образну систему, мовну палітру твору.

Ключові слова: жанр, комедія, драма, стиль.

Abstract

In the article the author makes an attempt to determine genre-stylistic features of comedy «Shlyahtha hodachkova» by Grigoriy Zeglinskiy. Characterized genre peculiarities, topics and problems, figurative system, language of play.

Keywords: genre, comedy, drama, style.

В українському культурному і суспільно-політичному житті останніх десятиліть XIX – початку XX століть постать Григорія Цеглинського належить до найдіяльніших і найпомітніших у Галичині. Письменник, літературний критик, журналіст, педагог і організатор українського освітнього руху, громадсько-культурний і політичний діяч, він в усіх цих ділянках залишив певний, а то й дуже істотний слід. Найзначнішим є доробок Г. Цеглинського на полі драматургії. Його твори з успіхом виставлялися на сцені галицького театру, здобули поширення й популярність в аматорському театральному русі. Однак досі цілком відсутні дослідження, де було б здійснено ґрунтовний аналіз творчості драматурга, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Загалом, написано про Цеглинського небагато. Здебільшого це те, що з'явилося друком ще при його житті, - рецензії, відгуки, згадки про його твори. До аналізу деяких творів драматурга звертаються у своїх працях О. Огоновський, С. Єфремов, І. Франко, Р. Кирчів. Частково розглядає питання жанрових особливостей драматичних творів («Торгівля жемчугами», «Шляхта ходачкова», «Агронавти») Цеглинського у своїй монографії «Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: аспекти родо-жанрової динаміки» Малютіна Н. П.

Метою запропонованої статті є спроба дослідити жанрово-стильову специфіку комедії «Шляхта ходачкова».

Комедія «*Шляхта ходачкова*» (1886 р.) присвячена відображенню, за словами С. Єфремова, «тісненого, маловідомого світа» [4, с. 517] галицького прикарпатського села дрібнозубожілої «ходачкової шляхти». Живучи в таких же соціальних і побутових умовах, як і інші селяни, ця «шляхта» гордилася своїми колишніми привілеями і з неповагою ставилась до простих «хлопів». Частина такої «шляхти» - давні польські поселенці, яких королі та пани відправляли на українські землі і, які мало чим відрізнялись від українців. У нарисі «Дещо про шляхту ходачкову» (1882 р.) І. Франко писав: «Шляхта, прозвана у нас «шляхтою ходачковою», - се народ український, руський, принаймні по мові. Декуди шляхта не різниться від «простого» люду й одежею, але деінде знов, особливо в багатших селах, старається чи то кроєм шмаття (модю), чи чим-небудь другим вирівнюватися від простих холопів» [10, с. 180-181].

Типовий образ такого шляхтича змалював І. Франко в оповіданні «Довбанюк» (1886 р.). Пізніше до цієї теми звернеться в цілому циклі повістей відомий український письменник Андрій

Чайковський – сам уродженець і добрий знавець цього дрібношляхетського середовища. В одному з листів до Осипа Маковея письменник так визначає своє життєве кредо: « Я рішився в моїх працях не виходити ні кроком поза межі тих обставин, і котрі мені добре знакомі. З сфери аристократичної не пишу нічого, бо єї зовсім не знаю, хіба з читання, а се мені не вистачає. Мушу мати вражінь безпосередня, а не позичане» [1, с. 156]. Результат – цикл шляхетських повістей А. Чайковського. До нього належать твори «Олюнька» (1895), «В чужому гнізді» (1896), «Малолітній» (1919), в деяких інших творах (в оповіданні «Вуйко» - 1895, повістях «Своїми силами» - 1902, «Побратими» - 1918) письменник епізодично торкається цієї теми. Проте саме Г. Цеглинський був одним з першопрохідців у розробці цієї теми в українській літературі.

Характеризуючи жанрові особливості п'єси, доречним буде звернутись до досліджень Малютіної Н. П., яка у своїй монографії, розглядаючи динаміку жанрових начал в комедійних п'єсах, зазначає: «Орієнтація на канони класицизму своєрідно виявляється в українській драматургії зламу ХІХ – початку ХХ століть. Пародіювання структурно-сюжетних ознак трагедії, драми ідей, міщанської трагедії (драми) доби класицизму розмивало обрії жанрової визначеності комедії» [5, с. 180]. Тому зрозумілим стає те, що у п'єсі «Шляхта ходячкова» досить виразно виявилось драматичне начало, пов'язане із сатиричним спрямуванням комедії кінця ХІХ – початку ХХ століть. Драматична дія комедії базується не стільки на фабулі, скільки на виявленні внутрішніх зв'язків персонажів, що цілком можна вважати ознакою драми. Центром колізій стає викриття внутрішніх, особистісних мотивів вчинків персонажів. П'єса розпочинається з того, що Маріанна, друга жінка А. Розумовського, будь-що намагається з'єднати шлюбом писаря Воронінського з дочкою Франею, незважаючи на справжні наміри останнього та бажань самої нареченої. Головним аргументом такого рішення є те, що після одруження писар обіцяє допомогти Розумовському виграти вибори. Процес залицяння Воронінського до Франі автор будує у формі пародійно увиразненої водевільної ситуації. В межах цієї водевільної сюжетної лінії розгортається інтрига навколо переобрання префекта Антіна Розумовського на селі, в якому шляхта і селяни живуть разом.

Засобами сатиричної самохарактеристики персонажів досить вдало розкриваються справжні наміри кожного зі шляхтичів, характер стосунків між ними. Яскравим прикладом є історії гербів шляхтичів, які виявляють внутрішню спорідненість їхніх прагнень здобути посаду префекта. Келбасевич, Рура, Тріска, Куцінський, Мудрицький почергово розповідають історії своїх гербів, переконуючи один одного у тому, що його герб найкращий і гідний бути префектовим:

РУРА. Я вам скажу, панове браця: перед Богом і правом уся шляхта однака, але з вас жоден не має такого гербу славного, як я.

КЕЛБАСЕВИЧ (виступаючи). Що ти нам, браце, плетеш якісь романси? Я тобі покажу свій герб! (Добуває пушку).

МУДРИЦЬКИЙ. Або мого батька син гірший від ваших? У мене герб ліпший, як у самого пана Потоцького, бо у нього шизматицький хрест, а у мене щит, а через щит стріла.

І ШЛЯХТИЧ (показуючи свою). На що одна стріла придалася? У мене чотири хоругви, числіть: одна, дві, три, чотири...

КЕЛБАСЕВИЧ (розвиваючи пергамент над головами шляхти). Сховайтеся з вашими хоругвами, - У мене дві гармати, дивіться, які великі!

МУДРИЦЬКИЙ, КУЦІНСЬКИЙ, ТРИСКА, РУРА і І ШЛЯХТИЧ (наперебій показуючи собі то печатки, то герби). Що ти, пане браце, от тут дивися! [8, с. 221]

Саме факт викриття справжніх намірів героїв є сталою ознакою сатиричної комедії.

Письменник описує життя дрібної шляхти з їх чварами, егоїзмом, взаємною недовірою, зухвалістю, жадобою до наживи, амбіційною зверхністю над хлопом, пустою пихою, неосвіченістю, «людей, що являються в певній мірі мініатюрою, а то й карикатурою дійсності» [9, с. 49]. Шляхта засуджує Розумовського коли дізнається, що він дозволяє Франі одруження з

Остапом, людиною зовсім не шляхетського роду. Префекта звинувачують у тому, що він «шляхетство марнує» [8, с. 195].

КЕЛБАСЕВИЧ. Кров шляхетську поневіряєте?

МУДРИЦЬКИЙ. Шляхоцтво марнуєте й права наші топчете?[8, с. 195]

Одруження дівчини шляхетського роду з холопом прирівнюється до смерті:

КАСЯ. Задушив?

РОЗАЛІЯ. Ще гірше!

КАСЯ. Утопив?

РОЗАЛІЯ. Утопив - за хлопа!

КАСЯ і ГАЛІЯ. А, а!

РОЗАЛІЯ. За простісінького хлопа!

КАСЯ. То вже волів замордувати.

ГАЛІЯ. Або задушити, або утопити, або й що-небудь зробити? [8, с. 199-200]

Вони намагаються підкупити виборців випивкою та частуванням у корчмі, звинувачують Розумовського у злочині до якого він немає ніякого відношення. Все це лише для того, щоб здобути омріяну посаду.

Описуючи події, що відбуваються у селі автор намагається привернути увагу людей до проблеми виборів, показати певні вади системи виборів. Адже кожен з претендентів на посаду префекта прагне лише підвищити свій статус і зовсім не переймається тим, що потрібно буде ще й працювати на благо селян.

На тлі цієї комічної і загалом непривабливої дрібношляхетської знаті позитивним винятком виступає шляхтич Антін Розумовський, саме прізвище якого вказує на персонажа серйозної повчальної комедії класицизму. Його монологи у п'єсі стають засобами сатиричної оцінки. Розумовський бачить і розуміє фальшивість становища «шляхетської братії» [8, с. 192], яка за своїм уявним панством втрачає «*остатній кусок землі*» [8, с. 192] і «*замість робити та продумувати та рятувати один одного*» [8, с. 192] чваниться своїми гонорами та чекає «*якогось месію, що має прийти та вернути колишні привілеї*» [8, с. 192], а поки що «*стає наймом у орендаря*»[8, с. 192]. Письменник втілює в ньому своє бачення характерних ознак кращого представника народу, людини, яка у своєму житті керується моральними принципами. Характерними рисами Розумовського є розсудливість, безкорисливість, доброта, співчуття, працьовитість, доброзичливість.

Загалом мовна палітра твору позначена характерною для галицько-народовських письменників тенденцією зближення з загальноукраїнською літературною мовою. Водночас, у ній багато такого, що безпосередньо йшло від мовної практики навколишнього народного загалу і його різних соціальних середовищ. Лексика твору насичена галицькими провінціалізмами й іншомовними вкрапленнями та впливами, фразеологізмами та діалектизмами.

Малі жанри народної творчості Цеглинський застосовує у різних функціях – для індивідуалізації мови персонажів, диференціації їх за соціальною ознакою – «*Кінь з конем, А віл з волом!*» [8, с. 191], «*Вівця з вівцею, Вся рівня з рівнею!*» [8, с. 191], «*Не на хлопські ноги, Шляхотські пороги!*» [8, с. 193], відображення душевного стану героїв, характеристики інших дійових осіб – «*цілий як тичка, лиш на горі гичка, на латочці латочка, ледве ціла шапочка*» [8, с. 187].

І. Франко відзначив, світ «ходачкової шляхти» подав Цеглинський «у живих і правдивих кольорах» [9, с. 193]. «Це твір, - продовжував він – безперечно, найкращий, найглибше продуманий з усіх дотеперішніх п'єс цього автора, твір, вірний з етнографічного і психологічного

погляду, місцями написаний зі справжнім гумором та сатиричним хистом» [9, с. 193]. До слабких місць критик відніс «надмірну карикатурність» [9, с. 193] окремих моментів, «що впливає з манери автора» [9, с. 193], подекуди «мілкий дидактичний елемент» [9, с. 193]. Але загалом постаті шляхти «схоплені живцем з дійсності і відтворені дуже влучно» [9, с. 193].

Позитивно і навіть з захопленням оцінювали цю п'єсу й інші критики. Схвально відізвався про неї О. Огоновський у своїй історії літератури. Він наголосив, що драматичні твори Цеглинського відповідають головному завданню комедії «поправи обичаїв» [6, с. 903].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрій Чайковський Спогади. Листи. Дослідження: У 3 Т. / Міністерство освіти і науки України, Львівський нац. університет ім. І. Франка, Наукова бібліотека; Нац. академія наук України, Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича; Наукова фундація А. Ч. / - Упорядн. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра; Редкол.: Б. З. / Якимович (голова) та ін. – Львів, 2002. – Т. 3 – 576 с.
2. Бувальщина: Драма. Комедії. Діалоги. Водевіль / Упор., передм. О. Ф. Ставицького. – К.: Дніпро, 1990. – 415 с.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – 4-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2008. – 488 с.
4. Єфремов С. О. Історія українського письменства. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
5. Малютіна Н. П. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: аспекти родо-жанрової динаміки. Монографія – Одеса: Астропринт, 2006. – 315 с.
6. Огоновський О. Історія літератури руської – Ч. 2: Вік XIX. Поезія. Драма. – Фотопередр. з вид. Львів 1897 р. О. Горбача. – Мюнхен, 1991. – 961 стор.
7. Хрестоматія з теорії драми: Особливості драматургічного мистецтва XIX – XX ст. / Упоряд. П. П. Нестеровський. – К.: Мистецтво, 1988. – 224 с.
8. Цеглинський Г. І. Твори: Комедії, драми і дещо з прози / Р. Кирчів (підготував до друку вступ, прим. і пояснення слів) – Львів, 2003. – 454 с.
9. Франко І. Я. Про театр і драматургію: Вибрані статті, рецензії і висловлювання / Упорядн. М. Ф. Нечиталюк, - К., 1957. – 240 с.
10. Франко І. Я. Зібрання творів у 50 т. - К., 1980. – Т. 26. - 436 с.

Наталія Вікторівна Валах – викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: nvalah@i.ua

Natalya Viktorivna Valah – teacher of Department of linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: nvalah@i.ua